

Кур'єр Кривбасу. – 2008. – №224/225. – С.320-331; 7. Гундорова Тамара. Кітч і література. Травестії. – К.,2008; 8. Погребенник Ярослава. Німецькомовний контекст творчості Ольги Кобилянської. – Чернівці,2005; 9.Кобилянська Ольга. Слова зворушеного серця. Щоденники. Автобіографії. Листи. Статті та спогади. – К.,1982; 10. Іванишин Петро. Теорія будови та інтерпретації літературного твору. – Дрогобич,2009.

*Євген Черноіваненко,
д-р філол. наук, проф.*

ЧИ МОЖЕ ІСНУВАТИ ІСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ?

У статті аналізуються різні точки зору на специфіку історії літератури, виявляються суперечності в її трактуванні та чинники, що їх породжують, пояснюється, за яких умов можливе створення історії літератури, позбавленої суперечностей.

Ключові слова: історія літератури, літературний процес, літературознавство, теорія літератури, тип літератури.

В статье анализируются различные точки зрения на специфику истории литературы, выявляются противоречия в её интерпретации и факторы, их порождающие, объясняется, при каких условиях возможно создание непротиворечивой истории литературы.

Ключевые слова: история литературы, литературный процесс, литературоведение, теория литературы, тип литературы.

The article deals with the analysis of different prints of view on the specific character of history of literature, it also reveals the contradictions connected with its interpretation and the factors generating these contradictions. The article also defines the conditions under which the creation of non-contradictory history of literature is possible.

Key words: history of literature, literary process theory of literature, literary criticism, type of literature.

У більш-менш помітному вигляді традиція писати курси історії літератури починається приблизно з середини-другої половини XVIII ст. і досягає свого розвитку через століття, коли власне й відбувається диференціація досі єдиної філології на лінгвістику та літературознавство і виникає сама назва нашої науки у формі німецького слова *Literaturwissenschaft*. Мабуть, саме написання все більш численних і різноманітних курсів історії літератури спонукало літературознавство усвідомити власну неоднорідність, відчутти наявність різних своїх «Я». Їх могло бути два, три, чотири або й навіть більше, але двома обов'язковими завжди були історія літератури та теорія літератури. Заявивши про це, літературознавство мусило чітко сформулювати, що ж є об'єктом і предметом, які завдання виконує кожна з цих наукових дисциплін. І воно робило це досить впевнено. В цій аудиторії навряд чи варто наводити відповідні цитати з відомих усім підручників. Та так не тривало вічно.

У вітчизняному літературознавстві першим з тих, хто відчув суть проблеми, був, мабуть, Ю.М.Лотман, який в одній з своїх праць початку 70-х років зазначив, що історія літератури у своєму чистому вигляді становить собою перелік авторів, назв творів та дат їх написання. Якщо література – це сукупність окремих творів, а «історія літератури вивчає літературні явища, події, факти,

імена з погляду їх руху в часі і просторі» [1, 9], то про який рух у часі і просторі окремих творів можна казати? Що саме може матися на увазі? Твір написано, завершено, надалі він не змінюється, його текст є сталим. З часом міняється його сприйняття, міняються його інтерпретації, історію яких можна написати, але чи буде це історією літератури?

Уже тоді над цими питаннями варто було замислитися не лише структуралісту Ю.Лотману, та догми не люблять посягань на свою істинність, а тодішня наука саме в догматичності бачила свою науковість.

Західне літературознавство було не таким догматичним і тому набагато раніше відчуло й почало осмислювати ключові проблеми історії літератури. Переконливим свідченням може служити найавторитетніший в усьому англomовному світі підручник теорії літератури Рене Велека та Остіна Воррена, який вийшов першодруком у 1947 р. Методологічні проблеми історії літератури розглядаються тут досить детально і зовсім по-іншому, ніж у тодішній радянській науці про літературу. Для нас історія літератури часто становила собою історію жанрів. О.Воррен та Р.Веллек у зв'язку з цим писали: «А чи є сенс в історії жанрів? Досі на це питання прийнято було відповідати негативно: по-перше, неможливо встановити точку відліку, норму (якщо в трагедії взяти за точку відліку трагедію Шекспіра, то це означало би недооцінити давньогрецьку трагедію або французьку класичну трагедію); по-друге, історія без філософії буде лише хронікою. Як перше, так і друге зауваження цілком справедливі» [2, 254].

Взагалі, можливість створення літературної історії видавалася батькам сучасної англomовної теорії літератури досить сумнівною. Розділ «Літературна історія» у їхньому підручнику починається словами: «Передусім чи є реальною сама думка написати літературну історію, щоб це була і «літературна» «історія»? Треба визнати, що в переважній своїй частині історія літератури насправді виходить або історією суспільного життя, або історією суспільної думки з ілюстраціями з галузі літератури, або становлять собою зібрання вражень та суджень з приводу тих чи інших творів, розташованих у більшій чи меншій хронологічній послідовності» [2, 269]. І ще: «Більшість найбільш примітних історій літератури являють собою або історії цивілізації, або збірники есе. Перші неможливо назвати історією мистецтва, другі – історією мистецтва. Чому досі не було здійснено скільки-небудь значної спроби окреслити еволюцію літератури як виду мистецтва? Ясна річ, спрацювала та обставина, що попередній аналіз творів мистецтва робився непослідовно, без єдиної системи. Або ми задовольняємося критеріями старої риторики, яка ковзає по поверхні явищ, або хапаємося за емотивну мову й описуємо дію, викликану в душі читача фактом мистецтва, причому виражаємо наші міркування поняттями, які ніяк не співвідносяться з самим твором мистецтва» [2, 270-271].

Сказане відомими теоретиками легко можна проілюструвати численними прикладами, скажімо, з останньої академічної «Історії російської літератури», що вийшла в 4-х томах на початку 80-х років. Тут ми часто зустрічаємо одну й ту ж ситуацію, яка взагалі дуже характерна для колективно написаних курсів історії літератури: розглядаючи різні періоди розвитку даної національної

літератури навіть на основі єдиних, спільно вироблених критеріїв, різні дослідники зосереджують свою увагу лише на окремих і - що важливіше - на **різних** параметрах літературного процесу. Візьмемо навмання два розділи: в розділі, присвяченому літературі 1730-х - початку 1760-х років, Г.Н. Моїсеєва та Ю.В.Стенник виділяють проблеми співвідношення літературних напрямів, специфіки літературного характеру, своєрідності художнього узагальнення, змін у мові літератури. В розділі ж, присвяченому літературі 1780-1790-х років, Ю.В.Стенник і Н.Д.Кочеткова зупиняються на проблемах змін в деяких жанрах, розвитку комічної опери, специфіки історизму та новацій в драматургії. Якщо ж порівняти розділи, присвячені літературі більш віддалених одна від іншої епох, то знайти в них спільні параметри літературного процесу часто просто неможливо. Внаслідок такого різнобою в параметрах, що розглядаються, окремі періоди в розвитку однієї національної літератури виявляються просто незіставлюваними, а через це навряд чи можливо побачити якусь наскрізну логіку розвитку даної літератури. А саме виявлення цієї логіки є головною метою розробки курсу історії літератури.

Тепер, здавалося б, усе ясно. Та чим ясніше питання, тим більше сумнівів, а то й просто небажання мучитися з методологією історії літератури. Автори німецького підручника зі вступу до літературознавства, виданого у 1995 році у Штуттгарті, дуже скептично відповідають на питання, самі формулювання яких досить красномовні: «Чи є можливою історія літератури?» та «Чи є застарілою історія літератури?»[3]. Англієць Дж. Каллер у своїй нині вельми популярній «Теорії літератури» (перше видання -1997) детально розглядає питання про те, що становить собою **теорія** літератури, але взагалі не згадує про історію літератури.

Цим же шляхом в останні роки пішли й автори російських університетських підручників. У підручнику «Теорія літератури» (видання 3-є, М.: Высшая школа, 2002) В.Є.Халізов у Вступі пише про те, що являє собою теорія літератури, але не торкається при цьому історії літератури. Немає й згадки про це питання у підручнику теорії літератури Т.Давидової та В.Проніна (М.: Логос, 2003). Немає спроби співвіднести теорію та історію літератури у двотомній «Теорії літератури» за ред. Н.Д.Тамарченка (М.: Академия, 2004). Нічого про це не пишеться у новітньому підручнику теорії літератури Е. Фесенко, що вийшов у 2008 році (М.: Академический прокт).

У російському підручнику «Введение в литературоведение» (вид. 2-е, за ред. Л.В.Чернець, М.:Высшая школа, 2004) взагалі не висвітлюється проблема структури літературознавства, питання про співвідношення теорії та історії літератури просто не ставиться. Складається таке враження, що літературознавство втратило надію розв'язати питання про те, що ж становить собою історія літератури, і просто припинило розглядати його, немов би його взагалі немає.

Остаточно підривають віру в можливість його розв'язання твердження про те, що окремі епохи в історії літератури взагалі неспівставні, адже література в різні епохи мала різну природу. У відомому академічному збірнику «Литературоведение как проблема» (М., 2001) співробітник Інституту літератури

ім. Янки Купали НАН Білорусі Л.В.Левшун у статті «К вопросу о взаимоотношении традиций средневековой церковной книжности и литературы нового времени» переконливо доводить, що церковна література до реформи середини XVII ст. абсолютно ніяк не пов'язана з секулярною літературою післяпетровської доби, а тому їх об'єднання в межах єдиної історії російської літератури цілком неможливе, що було ясно деяким літературознавцям ще наприкінці XIX ст.

У зв'язку з цим згадується видатний французький мистецтвознавець П. Франкастель, який вважав варварством виставляти в одному музеї ікони та картини світського малярства і через це називав європейські музеї «храмами безкультур'я».

Та справа не лише в релігійності та світськості. Художня література XIX-XX ст. усіма головними особливостями своєї природи відрізняється від риторичної літератури XVIII ст., хоча обидві вони є світськими. Сама природа слова і стилю, жанру й авторства, ідеї та рецепції в кожному з цих типів літератури своя, а тому вони не є співставними. Пишучи єдину, наскрізну, від давнини до сучасності, історію літератури, ми ігноруємо ці відмінності, робимо всю літературу літературою однієї природи, а тому й легко порівнюємо літератури різної природи, застосовуючи єдині критерії. Ми забуваємо про те, що гусінь, перетворюючись на метелика, перестає бути собою. Вимагати від риторичної літератури XVIII ст. психологізму, історизму, художності – це те ж саме, що вимагати від гусіні, щоб вона літала, як метелик. Тому – а) історія літератури може писатися в межах існування одного типу літератури; б) огляду історії має передувати опис природи даного параметра в дану епоху: опису історії жанрів світсько-риторичної доби має передувати висвітлення головних особливостей природи жанру в цю епоху. На моє переконання, з глухого кута історія літератури вийде тоді, коли зрозуміє, що вона має припинити наслідувати природничі науки. Об'єктами останніх є творіння Бога та природи, сутність яких незмінна. Історія літератури як гуманітарна наука вивчає творіння людини, які в кожному велику добу людської історії міняють свою природу (більш детально про це див.: 4).

О.В.Михайлов у своїй відомій праці «Несколько тезисов о теории литературы» зазначав: «... науке о литературе следует остерегаться перенимать что бы то ни было в *готовом* виде из других наук, и следует стремиться разглядеть все именно так и именно в том свете, как и в каком просматривается все с *ее* стороны. При этом следует сверяться с тем, что происходит в других науках. А то общее и предшествующее разделению научных дисциплин (которое лишь относительно) выявится при этом с большей ясностью.» І ще: «Что такое литература, какую мы имеем в виду, когда говорим о науке о литературе, действительно неизвестно, хотя бы потому, что объем того, что относится к «литературе» в каждую из рассматриваемых в науке о литературе эпох ее истории, всякий раз различен. ... «Литература» – это, далее, одно из слов, которые в настоящий исторический час должны быть, наряду с остальными основными словами науки о литературе и наук о культуре, подвергнуты

историческому анализу» [4, 251]. До цих «основних слів» відносяться, мабуть, усі основні поняття із словника літературознавчих термінів.

Кінець минулого століття став часом, коли літературознавство відчуло і більш-менш ясно усвідомило чужорідність того в собі, що воно колись позичило в інших наук, і потребу виробити на заміну цьому чужому своє, власне, органічне. Як тільки воно зможе це зробити, то зможе розв'язати і проблему історії літератури.

1.Ткаченко А.О. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства.- 2-е вид., випр. і доповн.- К.: ВПЦ «Київський університет», 2003. – 448 с. 2. Уэллек Р., Уоррен О. Теория литературы. – М.: Прогресс, 1978. – 326 с. 3. Pechlivanos M., Rieger S., Struck W., Weitz M. Úvod do literární vědy.- Praha, 1999.- 452 s. 4. Черноиваненко Е.М. Литературный процесс в историко-культурном контексте. Развитие и смена типов литературы и художественно-литературного сознания в русской словесности XI-XX вв. – Одеса: Маяк, 1997. – 712 с. 5. Михайлов А.В. Несколько тезисов о теории литературы / Литературоведение как проблема. – М.: Наследие, 2001. – С. 224-279.

**Ярослав Поліщук,
д-р філол. наук, проф.**

ПЕРСПЕКТИВА МНОЖИННОСТІ В ЛІТЕРАТУРНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

Автор роздумує про неможливість у сучасному постмодерному світі єдиної нормативної історії літератури, про ілюзії інтерпретації, в які мимоволі впадає дослідник літератури. Він спостерігає народження множинної моделі історії, перехід від метанаративу до низки малих нартивів, які більш адекватно відображають дух і потреби нашого часу.

Ключові слова: історія літератури, постмодернізм, ідея, факт, смисл, текст, антропологія, суб'єкт і об'єкт літературної історії.

Автор размышляет о невозможности в современном постмодерном мире единой нормативной истории литературы, об иллюзии интерпретации, в которые поневоле попадает исследователь литературы. Он наблюдает рождение множественной модели истории, переход от метанарратива к ряду малых нарративов, которые более адекватно отражают дух и потребности нашего времени.

Ключевые слова: история литературы, постмодернизм, идея, факт, смысл, текст, антропология, субъект и объект литературной истории.

An author reflects about impossibility in the postmodernian world of normative and unitary literary history. He writes about an illusion interpretation of history the modern researcher of literature falls in which. The plural model of literary history is formed in our time. She provides a transition of a metanarrative to small story, that corresponds the spirit of time.

Key words: history of literature, postmodernism, idea, fact, sense, text, antropology, subject and object of literary history.

Воістину гамлетівське питання нашого часу: бути чи не бути історії літератури? Хоча дискусії на цю тему, здається, перейшли пік найбільшого напруження на початку нашого десятиліття, проте не можна було б сказати, що вони привели до однозначних результатів. Ба більше, закрадається враження, що така однозначність навряд чи досяжна тепер у принципі. Адже в українському суспільстві багато що змінилося взагалі, а теоретичні й метатеоретичні засади